

Eep Francken en Olf Praamstra, samenstellers
Heerengracht, Zuid-Afrika: Nederlandse literatuur van Zuid-Afrika

Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Contact, 2008.
416 pp. ISBN 978 90 254 1846 5

Heerengracht, Zuid-Afrika is een selectie Nederlandstalige teksten die in de loop der eeuwen in en over Zuid-Afrika werden geschreven, teksten die samen kunnen worden gebracht onder de noemer Zuid-Afrikaanse Nederlandse literatuur. Het gaat hier niet alleen om belletristiek maar ook om persoonlijke teksten: brieven, dagboeken, reisverslagen. De door de samenstellers gekozen stukken vertegenwoordigen deze verscheidenheid van genres. De bloemlezing bevat "verslagen, verhandelingen, verhalen, gedichten en fragmenten." Onder de laatste categorie vallen onder meer passages uit dagboeken (Erasmus Smit, Jan F.E. Celliers), reisbeschrijvingen (P. Huet, S.J. du Toit), fragmenten van toneelstukken (Charles Etienne Boniface, Melt J. Brink), korte verhalen (van "Mensen in de tram" [1912] van J. Lub tot "Wegversperring" [1994] van Emma Huismans) en zelfs van romans (onder meer heel recente, zoals *Een mond vol glas* [1998] van Henk van Woerden en *De vliendermaand* [2005] van Ariëlle Kornmehl). Ook de auteurs die hier werden samengebracht vormen een bont gezelschap. Naast bekende auteurs zoals C. Louis Leipoldt of Johannes van Melle worden ook figuren vertegenwoordigd van wie alleen de naam bekend is, zoals L. de Beer die een Namaqua kinderverhaal in het Nederlands vertelt. Wat ze gemeenschappelijk hebben, is dat ze allemaal in het Nederlands over Zuid-Afrika hebben geschreven en dat ze vaak een positie tussen de twee landen en de twee talen innamen.

In een korte inleiding geven de samenstellers Eep Francken en Olf Praamstra een kort overzicht van de geschiedenis van de Nederlandse aanwezigheid in Afrika (vanaf 1652 tot heden) en een korte beschrijving van het veranderende karakter van de betrekkingen tussen de twee landen. De in *Heerengracht, Zuid-Afrika* gepubliceerde teksten weerspiegelen de geschiedenis van deze betrekkingen. De schets die in de inleiding wordt getekend kan later door de lezer ingevuld worden met de in de bloemlezing opgenomen literaire reacties en verslagen van de deelnemers aan de gebeurtenissen. Tegelijkertijd illustreren de samengestelde stukken de veranderende positie van het Nederlands in Zuid-Afrika, het proces dat hier als basis voor de indeling van de gebundelde teksten fungeert.

De bloemlezing bestrijkt het tijdperk vanaf het begin van de negentiende eeuw tot heden (de vroegste publicatie dateert uit 1807, de meest recente uit 2005). De samenstellers delen hun boek in drie secties in, naargelang de veranderende positie van het Nederlands

in Zuid-Afrika (die tegelijkertijd de ontwikkeling van het Afrikaans illustreert): “Het Nederlands als inheemse taal: 1800-1875,” “Het Nederlands naast het Afrikaans: 1875-1925” en “Het Nederlands als migrantentaal na 1925.” Het eerste deel is gewijd aan de literatuur geschreven in de zogenaamde “Afrikaans-Hollandse periode” (Francken en Praamstra 2008: 23). Hoewel Zuid-Afrika geen Nederlandse kolonie meer was, bleef het Nederlands als cultuurtaal daar een belangrijke rol spelen. De in het Nederlands geschreven literatuur was steeds sterk geïnspireerd door de tendensen die in Nederland heersten maar door de keuze van thema’s begon men zich steeds meer op het lokale publiek te richten. In literaire werken uit die periode vinden we Afrikaanse dialogen in teksten die verder in het Nederlands zijn geschreven. Het tweede deel bestrijkt het tijdperk waarin de twee talen naast elkaar functioneerden. Het Afrikaans verwierf in deze periode een steeds sterkere positie (onder meer dankzij de activiteiten van het *Genootskap van Regte Afrikaners*) om in 1925 de status van de tweede officiële taal (naast het Engels) van Zuid-Afrika te bereiken. De literatuur uit die tijd wordt gekarakteriseerd door het feit dat het Nederlands en het Afrikaans, vaak afwisselend of door elkaar, als schrijftalen werden gebruikt. Na 1925 verloor het Nederlands zijn positie om langzamerhand een vreemde taal in Zuid-Afrika te worden. Het derde deel van de bloemlezing presenteert literaire werken geschreven door migranten die in Zuid-Afrika een tweede vaderland vonden en die “aan de samenleving van Zuid-Afrika wezenlijk deel hebben genomen, en dat in hun werk laten uitkomen” (Francken en Praamstra 2008: 20). Naast fragmenten van *Bart Nel* van J. van Melle vinden we hier ook werken van contemporaine Nederlandse/Zuid-Afrikaanse schrijvers zoals Henk van Woerden of Alfred Schaffer.

Met hun indeling sluiten Francken en Praamstra aan bij de discussie over de status van de in het Nederlands geschreven Zuid-Afrikaanse teksten in de geschiedenis van de Afrikaanse letterkunde. De samenstellers lichten de moeilijkheden met de classificatie van de Zuid-Afrikaanse Nederlandse literatuur toe: de veranderende positie van het Nederlands en de gelijktijdige ontwikkeling van het Afrikaans maken het moeilijk om arbitrair te bepalen waar de geschiedenis van de Afrikaanse letteren begint. Verschillende standpunten worden hier kort besproken, ondermeer dat van J.C. Kannemeyer¹ dat hier als geldend wordt gepresenteerd: de Nederlandstalige Zuid-Afrikaanse literatuur geschreven vóór 1895 wordt beschouwd als deel van de Nederlandse koloniale literatuur en “telt niet echt mee” in de Afrikaanse literatuur geschiedschrijving (Francken en Praamstra 2008: 21). De samenstellers verwerpen het uitgangspunt van Elisabeth Conradie die zich bij het classificeren van de Zuid-Afrikaanse Nederlandse literatuur door het criterium van ‘geest’ liet leiden waarin de literaire werken werden geschreven. Op dit debat wordt verder niet ingegaan. Het standpunt van de samenstellers is: als er binnen de Zuid-Afrikaanse literatuurgeschiedenis geen plaats is voor de Nederlandse Zuid-Afrika literatuur, laten we dan deze in het Nederlands geschreven teksten in de geschiedenis van de Nederlandse literatuur opnemen.

In de Afrikaanse literatuurgeschiedenis wordt de Zuid-Afrikaanse Nederlandse literatuur als buitenbeentje beschouwd; in Nederland is ze vergeten. De samenstellers stellen zich ten doel om voor deze teksten ruimte te scheppen binnen de Nederlandse letterkunde. Om dat te doen laten ze deze literaire werken binnen de categorie Nederlandse

¹ J.C. Kannemeyer. 1984. *Geskiedenis van die Afrikaanse literatuur*. 2de herz. dr. Pretoria.

koloniale literatuur vallen. De vraag blijft: wat is de status van de nieuwste werken die in *Heerengracht, Zuid-Afrika* werden opgenomen? De bloemlezing valt naar mijn gevoel in twee delen uiteen. Het eerste deel (de twee eerste secties) illustreert de positie van het Nederlands in Zuid-Afrika. In het tweede deel (de derde sectie) komen we terug op de problemen met de classificatie van de in het Nederlands geschreven teksten over Zuid-Afrika. Het door de samenstellers gehanteerde criterium van "wezenlijke deelname aan de samenleving" lijkt me een beetje wankel te zijn met betrekking tot de jongste voorbeelden van de Zuid-Afrikaanse Nederlandse literatuur. Niet alleen geldt het criterium van taal hier niet meer, het is ook moeilijk te bepalen wanneer het engagement in de Zuid-Afrikaanse samenleving als "wezenlijk" bestempeld kan worden. Op basis van dit onduidelijke criterium worden de als 'bezoekers' geclassificeerde schrijvers jammer genoeg uit de bloemlezing uitgesloten.

Heerengracht, Zuid-Afrika geeft een goed gestructureerd overzicht van de Nederlandse Zuid-Afrika literatuur van na 1800. Het doel van hanteerbaarheid, dat de samenstellers zich in de inleiding stellen, is zeker bereikt. Zowel de inleiding als de indeling in hoofdstukken maakt het gemakkelijk om zich binnen de door de samenstellers getrokken tijdgrenzen te bewegen. Waar nodig worden de gekozen stukken voorafgegaan door een korte inleiding die de aangehaalde fragmenten binnen de context van het gehele literaire werk plaatsent. Achter in het boek vindt men korte bibliografische nota's van de auteurs die in de bloemlezing zijn opgenomen. Wat ik wel mis, is dat er niet onder elk stuk aangegeven wordt uit welk jaar het dateert, wat de oriëntatie binnen de hoofdstukken nog makkelijker zou maken.

Wat er in de inleiding ontbreekt, is een korte bespreking van de in de bloemlezing vaak voorkomende motieven. Geconfronteerd met deze grote waaier van genres en met het grote bestek van de publicatie weet de lezer niet wat hij of zij kan verwachten. Zeker als men een breder publiek op het oog heeft, zou het volgens mij bruikbaar zijn om aandacht te vestigen op de belangrijke thema's die in de bloemlezing opduiken, vooral omdat het onderwerp vrij onbekend is en de naslagwerken zo schaars zijn. Een dergelijke aanvulling van de inleiding zou de lezer helpen om zich nog beter in verscheidenheid van de gebundelde stukken te oriënteren.

Wat vooral opvalt, is het grote bestek van deze compilatie. Er wordt hier een grote stap gemaakt tussen 1800 en heden. Het door de samenstellers gehanteerde taalcriterium is heel ruim en men kan zich afvragen op basis van welke andere criteria de samengebrachte stukken werden gekozen en of het nuttig is om fragmenten uit contemporaine, gemakkelijk beschikbare romans op te nemen in een dergelijke bloemlezing. Een dergelijke brede benadering kan verklaard worden door het feit dat de collectie van Francken en Praamstra op een breed lezerspubliek in Nederland gericht is en daarom een zo groot mogelijk overzicht van de Zuid-Afrikaanse Nederlandse teksten wil geven. Het feit dat de samenstellers ervoor kiezen om niet alleen de volledige teksten maar ook fragmenten in de bloemlezing op te nemen, werkt in deze context in het voordeel van het boek. Het feit dat ook fragmenten van de meest recente romans hier werden opgenomen, maakt de collectie representatief en geeft een vollediger beeld van de Zuid-Afrikaanse Nederlandse literatuur. De samenstellers introduceren dit verwaarloosd deel van het literair erfgoed bij de lezer. *Heerengracht, Zuid-Afrika* geeft toegang tot teksten die niet

gemakkelijk beschikbaar waren en daarom vrij onbekend bleven. Daardoor levert de bloemlezing een waardevolle bijdrage aan de popularisatie van de Zuid-Afrikaanse Nederlandse literatuur in Nederland.

Ewa Dynarowicz
Adam Mickiewicz Universiteit, Poznań
ijwa@ifam.amu.edu.pl